

ДІЄПРИСЛІВНИК

Дієприслівник — особлива незмінна **форма дієслова**, що означає додаткову дію або стан, яка супроводить іншу, основну дію. У реченні дієприслівник найчастіше пов'язаний із дієсловом-присудком і є обставиною. *Женя сидів зіщулюючись*. Дієприслівники відповідають на питання

Що роблячи? Що зробивши?: *захлинаючись, кажучи.*

Дієприслівник має ознаки дієслова (вид і час) та **прислівника** (незмінність, залежність від дієслова-присудка, значення обставини).

Вид дієприслівника залежить від виду дієслова, від якого їх утворено: *терпіти* — *терплячи* (недоконаний вид).

Дієприслівники теперішнього часу означають другорядну дію, що відбувається **одночасно з основною**: *Данило мчить не оглядаючись*.

Дієприслівники минулого часу означають другорядну дію, яка передувала основній: *Розігнавшись, стрибнув Петро*.

Дієприслівник — незмінна форма дієслова, тому він не має закінчення. У кінці дієприслівників після **ч, ш** завжди пишуть літеру **и**: *розшиваючи, зробивши*.

ТВОРЕННЯ Й ВЖИВАННЯ ДІЄПРИСЛІВНИКІВ

Дієприслівники доконаного виду творяться від основи інфінітива дієслів доконаного виду за допомогою суфіксів **-вши, -ши**: *сказа(ти) — сказавши, побачи(ти) — побачивши, розцвісти) — розцвівши, перемог(ти) — перемігши*.

Практично це робиться так: дієслово ставиться в чоловічому роді минулого часу й до нього додається **-ши**:

подумав — подумавши, оглянув — оглянувши, підбіг — підбігши.

Дієприслівники недоконаного виду творяться від основи теперішнього часу недоконаного виду за допомогою суфіксів **-учи, -ючи** (від дієслів I дієвідміни) і **-ачи, -ячи** (від дієслів II дієвідміни):
жив(уть) — живучи, розумі(ють) — розуміючи, бачать) — бачачи, сид(ять) — сидячи.

Практично це робиться так: дієслово ставиться в 3-й особі множини теперішнього часу і замість **-ть** додається **-чи**:

ду-маю(ть) — думаючи, терпля(ть) — терплячи, гуркочу(ть) — гуркочучи, гуркотя(ть) — гуркотячи.

У кінці дієприслівників завжди пишеться буква **И**:
подумавши, розповівши, розповідаючи, кажучи.

!!! Дієприслівники недоконаного виду треба **відрізнати** від близьких за звучанням активних дієприкметників у називному (знахідному) відмінку множини, які, на відміну від дієприслівників, відповідають на питання **я к і?** і мають закінчення **-і**:

(що ро б л яч и?) *сяючи* і (які?) *сяючі*, (що ро б л яч и?) *сидячи* і (я к і?) *сидячі*.

Наприклад, у реченні

Десятки прожекторів з валу вдарили промінням, засліплюючи наступаючі війська (О. Гончар) засліплюючи — дієприслівник, бо відповідає на питання що роблячи?; наступаючі — дієприкметник, бо відповідає на питання які? Дієприслівник можна вживати лише тоді, коли в реченні до одного діяча відноситься **щонайменше дві дії**:
Якщо не подумаєш, то й кілочка не затешеш. — Не подумавши, й кілочка не затешеш (Нар. творчість).

!!! В реченні:

Коли я проходив Ботанічним садом, мою увагу привернули рідкісні в нас дерева мигдалю.

не можна утворити дієприслівник, бо тут кожна дія стосується **іншого діяча**:
проходив — я; привернули увагу — дерева.

Інша річ, якби речення було побудоване так:

Коли я проходив Ботанічним садом, я звернув увагу на дерева мигдалю

— тоді в ньому можна було б використати дієприслівник:

Проходячи Ботанічним садом, я звернув увагу на дерева мигдалю.

ДІЄПРИСЛІВНИКОВИЙ ЗВОРОТ

Дієприслівник, як і інші форми дієслова, може мати залежні від нього слова:

Вихопившись (куди?) на узвишшя, кінь розкотисто заіржав, радіючи (чому?) молодій своїй силі (В. Чемерис).

Дієприслівник разом із залежними від нього словами утворює **дієприслівниковий зворот**, який у реченні виконує роль поширеної обставини.

В усному мовленні дієприкметниковий зворот **відокремлюється** від решти компонентів речення паузами, а **на письмі — комами**:

*Іноді туман на озері розривається, **одкриваючи блідо-блакитну воду** (Леся Українка). Літа не минули, лиш, **втомившись жаром палким**, на хвилину заснули (Б. Лепкий). **Вертаючись додому**, Юхим з греблі побачив сина (А. Головка).*

ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ!

1. Відокремлюються й одиничні дієприслівники (без залежних слів):

Гуркочучи, проїхала колона вантажних машин.

2. Не відокремлюється одиничний дієприслівник та фразеологізм із дієприслівником, якщо вони стоять після присудка і відвідають на питання як?

*Дівчата йшли **співаючи**.*

*На всі запитання хлопець відповідає **не моргнувши оком**.*

Виділяють ся комами:

а) обставини, виражені дієприслівниковим зворотом, незалежно від його місця в реченні: *Жовте листя, тремтячи і коливаючись у повітрі, тихо раз по раз сідало на землю, вкриваючи її пишним золотим накриттям (Грін.); Заплющивши очі, він піддався сумові, що колисає душу (Підм.).*

Примітки:

1. Два чи більше дієприслівникових зворотів, з'єднаних між собою інтонацією або повторюваними сполучниками, на письмі один від одного відділяються КОМОЮ: *Хустину кинувши на плечі, надівши плаття весняне, берізка вибігла надвечір і жде чи вітру, чи мене (Буд.); Він несподівано з'являвся в степу на шляху, чи відійшовши з-за могили, чи випроставшись з яру, високий, кременний... (Підм.).*

2. Якщо дієприслівникові звороти з'єднані між собою неповторюваними єднальними чи розділовими сполучниками, то КОМА МІЖ НИМИ НЕ СТАВИТЬСЯ: *Він устав разом із сонцем, довго кашляв, сидячи в солом'яній постелі і туго обіпнувшись рябою плащ-палаткою (Тюх).*

3. Якщо дієприслівниковий зворот стоїть після сполучника, то він відокремлюється комою: *Він наближався їй, кинувши гострий погляд з-під навислих рудих брів, підносив над землею кийок... (Підм.).*

б) обставини, виражені одиничним дієприслівником: *Щохвилі творим ми нове, йдучи, співаючи і мислячи (Бич.).*

Примітка. Якщо одиничний дієприслівник означає спосіб дії, своїм значенням близький до прислівника й стоїть після дієслова-присудка, то він не відокремлюється: *Людина! Це ж яке слово! Його треба завжди говорити стоячи і кашкета скидати (Зар.).*

Не відокремлюються:

а) обставина, виражена дієприслівниковим зворотом фразеологічного типу: *Працювати не покладаючи рук, Сидіти склавши руки; Бігти не чуючи ніг; Говорити не переводячи духу;*

б) обставина, виражена дієприслівниковим зворотом, на початку якого стріть підсилювальна частка і (й): *Можна переказати зміст статті і не перечитуючи її вдруге.*

в) дієприслівниковий зворот, що за змістом тісно пов'язаний з дієсловом-присудком: *Вона читала лежачи на піску.*

г) дієприслівниковий зворот, однорідний з іншим невідокремленим членом речення: *Оксана стояла непорушна й не зводячи з Андрія очей.*

д) дієприслівниковий зворот, утворений дієприслівником і сполучним словом який, у складі підрядного речення: *Це книга, прочитавши яку одержиш насолоду.*